

A vár mint szakrális tér, Veszprém városában

Mottó

„Őseink hite a jövő reménye”¹

A Vár mint kulturális örökség és szimbólum meghatározza Veszprém településimázsát. Az utóbbi években történt átalakításoknak és a digitális fejlesztéseknek köszönhetően a várnegyed és Veszprém településmagja már az online térben is bebarangolható. A Vár a változatlanságot, épített történelmi értékeink állandóságát jelképezi, irányt mutató épített szakrális tér. „A Veszprémi Várat a történelmi múlt erős hagyománya tette a Veszprém városi polgári öntudat meghatározó tényezőjévé, és a jelenkor számos ott működő intézménye, a városi nagyrendezvények és a rangos látnivalók a város történelmi, turisztikai, idegenforgalmi hírnevének éltetőivé” (Somfai, 2015: 3).

Veszprém identitásához és történelmi gyökereinkhez szervesen kapcsolódik a vár és a körülötte lévő érseki épületegyüttes és a világi funkcióval rendelkező épületek is. Különösen fontos a történelmi városrészek mint értékek kiemelése, hiszen a városmag meghatározó, hangulatos részei – annak ellenére, hogy a városképet markánsan meghatározzák a szocialista Sztálin-barokk eleven mementói is. Ezért is különösen fontos a jövő nemzedékek védelme érdekében (is) a történelmi múlt védelme. Somfai Balázs és munkatársai törekvésére megtörtént a Veszprémi Várnak és a várnegyednek a települési értéktárba

történeti beemelése a Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzat Értéktár Bizottsága 7/2015 (III.23.) számú határozatával jóváhagyott, így hosszú idő után méltó elismerést kaphatott ez a többfunkciós települési tér. Jelen munkában arra teszünk kísérletet, hogy egy többszemponútú interdiszciplináris ízelítőt adjunk városunk egyik kiemelkedő helyszínéről és annak szakrális géniuszáról.

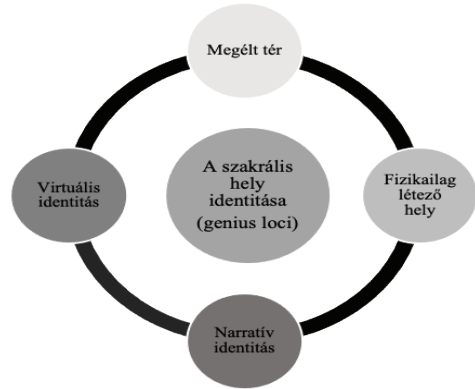
Veszprém város szimbólumai és a várnegyed mint szakrális tér²

A helynek géniusza (Hamvas, 1996) és identitásának több meghatározó tényezője van. A narratív identításban benne rejlik a történelmi kontextus és a helyről elbeszélte egyéni történetek is. Tágabban ide tartoznak az irodalmi művek, az adott hellyel kapcsolatos történelmi események és „városi legendák is” (1. ábra). A fizikailag létező hely gazdag jelentéseket és értelmezési keretet hordoz a pusztai építészeti látványnál, összetettségét kizárólag részletes ismeretek útján lehet megérteni, megismerni, de leginkább a személyes megtapasztalás által. A megélt tér (Soja, 1996) az igazán markáns személyes élmény, amikor a hely szelleme feltáru előttünk, és alkalmassá válunk arra, hogy az észlelőrendszer segítségével érzékeljük és megéljük a teret, ebben az összefüggésben a hely benne van a térben. A megélt városi szakrális tér új formáit, az egyes helyeket és a használati módokat, illetve a térbeli konfliktusokat is érdemes vizsgálni (Dobai, 2018). Elmondható, hogy a tér szociofizikai összetevői a turisztikai tereket is komplexen vizsgálható entitásokká teszik, amelyek transzdiszciplináris összefüggésben értékelhetőek kizárólag (Düll, 2021). A géniuszhoz szorosan kapcsolódik a cí-

mer (mint legfőbb jelkép), amely kifejezi az adott locus jellegadó sajátosságát.

A címer fontos jelrendszereket hordoz, amelyek az adott régió, város, család stb. meghatározó szimbólumait összefoglalóan mutatják be. Veszprém város címere (1. kép) több szempontból is jól kifejezi Veszprém helyidentitását. „A pajzs vörös színe, amely a vért, az életet idézi emlékeztetünkbe, arra utal, hogy a vidék az őskor óta lakott. A zöld mező a természeti tájat, a termelőmunkát és a kultúrát jelképezi: az erdőket, réteket, szántóföldi művelést, kerteket, később a szőlőgazdálkodást; a város kultúra iránti igényét, iskoláit, múzeumait, könyvtárait, vadaskertjét, színházát, egyetemét (korai főiskoláját, amely hasonlatos volt a párizsihoz, és 1276-ban Csák Péter égette fel). A pajzs uralkodó képe, a páncélos lovas vitéz, azt hangsúlyozza, hogy a város élete ritkán volt békés. A sisakkoronából növekvő banderális huszár megjeleníti, hogy Veszprém volt az Árpádok területén az első püspöki székhely, szomszédságában a Veszprém völgyi basilissa kolostorral. A sisak az évezredek küzdelemnek állít emléket. A korona a nehezen elnyert városi rangot (1672-ben még „kiváltságokkal nem rendelkező városnak” mondják), autonómiát, önkormányzatiságot hangsúlyozza.”³⁷ Jól látjuk, hogy valamennyi identitáskomponens tartalmazza a pajzs, amely így alkalmas arra, hogy kifejezze a településnek mint helynek az összetett identitását, egy adott jelképrendszer segítségével.

A címerpajzs a történelem lenyomata, amely a városban térformáló erő is volt. A történelmi városmag az egyedüli hordozója azoknak az értékeknek, amelyek mai napig egyedülállóvá teszik Veszprém városát. A püspöki székhely (ma érsekség) viszonylag nagy területű, szervezeti autonómiával rendelkezik. A vár területén és Jutaspusztán két tömbben helyezkednek el az érsekség többfunkciós szervezeti egységei. Jelenleg a várban átépítés, restaurálási program zajlik. Erre az időszakra Veszprém érseke (az érseki hivatalokkal együtt) ideiglenesen a Főegyházmegeye által fenntartott felsőoktatási intézmény területére helyezte át székhelyét. A Veszprémi Érseki Főiskola és a Szeminárium (a papképzés) a rendszerváltás óta működik a Jutasi úton, amely a kommunista államhatalom általi bezárásáig – mint nagyszeminárium – szintén a várban kapott helyet.

1. ábra A szakrális hely identitása, Dobai 2021

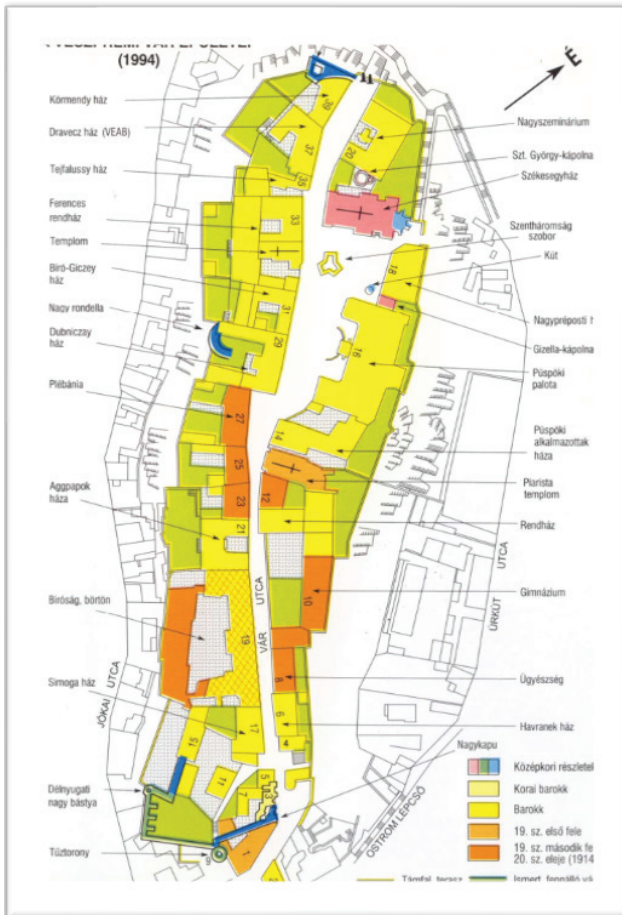
A fejedelemségen belül Veszprém döntő szerepet játszott a magyar állam és az egyház szervezeti kialakulásának folyamatában (Somfai, 2015: 2). A városmag egyértelműen a várnegyed és az alatta elterülő városrészek viszonylag egységes képe volt. „A veszprémi vár mint történelmi színhely, a fél Dunántúlra kiterjedő illetékességű veszprémi püspöknek reprezentatív székhelye lett, valamint a Vár hadi funkcióinak elmúltával a vármegyei közigazgatás és jogszolgáltatás szilárd centruma” (Somfai, 2015: 2).

1885-ben, majd 1887-ben profiltisztulás eredményeként a várnegyedből a közigazgatás központjai kikerültek, a városi és megyei igazgatás épületei új helyszínen épülhettek fel. Mára a Veszprémi Érsekség, az MTA Veszprémi Területi Bizottsága, illetve a Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Karának kisebb szervezeti egységei (tanszékei) működtek itt 2019 januárjáig.

Városunk kiemelt kulturális és vallási központnak tekinthető. Érsekségi székhely. A Veszprémi Érsekség kiemelt feladatának tekinti a várnegyed megújítását és az épületek alkalmassá tételét a főegyházmegeyei székhely-funkcióra és több látogató idevonzására.

A veszprémi várnegyed építészeti vetületei és térbeli helyzete a városban

A Várhegy 50 m hosszú, mintegy 100-150 méter széles, kiemelkedő sziklagerinc. Jól előemelkedik, a völgyben húzódó városrészekről elkülönül, várfal veszi körbe. Két geológiai vonal

2. kép A Várhegyen elterülő épületek (Somfai Balázs anyagából)

találkozásánál alakult ki mai formája. Természeti erők, valamint a társadalom térformáló ereje hozta létre. A völgyből könnyen észrevehető a magas teraszfalakon álló paloták (Balassa, 1987). A Vár két jól definiálható egységre tagolható, az egyik a Belső Vár (a szakrális építmények és érsekség (püspöki székhely), továbbá a Külső Vár (minden, ami nem szakrális). Profán funkciók kaptak itt helyet: bíróság, ügyészség, illetve az MTA veszprémi székháza.

A rendszerváltás utáni hangsúlyeltolódás és visszarendeződés a Veszprémi Érsekség felé mutat, amely a keresztény szellemiség helyi világitótornya. A piaristák ma már nincsenek jelen

Veszprémben, rendházuk és templomuk is felújításra vár, több egyházi ingatlan szintén restaurálás alatt van. A felújításokat és helyreállítási munkálatokat követően méltó helyszín lesz a belső Vár az egyházmegye vezetése számára. Közös kulturális kincsünk érték-közvetítő referenciapont. „A veszprémi Várat a történelmi múlt erős hagyománya tette a Veszprém városi polgári öntudat meghatározó tényezőjévé, és a jelenkor számos ott működő intézménye, a városi nagyrendezvények és a rangos látnivalók a város történeti, turisztikai, idegenforgalmi hírnevének éltetőivé.” (Somfai 2015: 3). A veszprémi püspökség – a fellelhető iratok tanúsága szerint az első (1001-ben már biztosan létezett) Szent István által alapított püspökség – központja, a város első temploma is a veszprémi várban kapott helyet. A 10. században Géza fejedelem korában történt a Szent Mihály székesegyház újjáépítése, amely Gizella királyné nevéhez fűződik. A királyné koronázása is Veszprémben történt, de kiemelt temetkező hely is volt. A székesegyház, a gótikus szentély 1400-ban készült, üveglakainak

restaurálását Árkayné Sztéhló Lily végezte el a II. világháború viharos éveiben (Szelényi 2000). A Várhegy érdekessége a szakrális tér közepén elhelyezkedő várkút is, amely mélységét tekintve a Séd szintjéig tart (Somfai, 2015: 5). A kút különösen is fontos, hiszen a víznek szimbolikus jelentősége is van, „az élő vizek forrása”⁴. A víz klasszikus profán funkcióját a szent vette át, így jól illeszkedik a körülötte lévő kontextusba. Az Érsekség történelmi jelentőségű hely, és kulturális értékek őrzője. A várnegyed épületegyüttese mintegy negyven különböző lakó, hivatali és szakrális, illetve kulturális funkciójú épületek együttese.

A veszprémi várnegyed építészetének (vallás)pedagógiai vetülete – pedagógiai térértelmezés

A pedagógiai szemléltetésben és a kulturális, vallási nevelésben egyre közkedveltebb módszer a tanulási környezetben, a terekben, a dizájnban, a szakrális térben, vagy a téralakításban rejlő oktatásmódszertani lehetőségek kiaknázása.

A veszprémi vár adottságai, építészeti térszerkezete, szakrális megoldásai, szimbolikája eo ipso magukban hordozzák a vallási elmélyülést, ezáltal a vallási nevelés, önnevelődés lehetőségét. A vár ezáltal pedagógiai tér, amely a köznevelési intézmények külső környezeti erőtereként értelmezhető építészeti entitás. A külső környezet inherens módon vesz részt a város minden nevelési-oktatási intézményének pedagógiai térhálózatában.

Ha a veszprémi várnegyedet a tudományos pedagógiai térértelmezés aspektusából vizsgáljuk meg, azt látnánk, hogy annak alapkritériumai közül egyedül a *pedagógiai hatás* értelmezhető, a *pedagógiai intenció* és *tanulási tér-funkció* kevésbé, vagy legfeljebb közvetett módon vizsgálható.

Az azonban bizonyosan megállapítható, hogy a veszprémi várnegyed része egy tágabb értelmezésben vett városi külső tanulási környezetnek. Ha ugyanis a tanulási környezetet oktatás-gazdaságtani és oktatáspolitikai megközelítésből vezetjük le, kijelenthető, hogy minden olyan kulturális, vallási, társadalmi, szocioökonómiai és épített környezeti tényező is része a pedagógiai térnek, amely hat a gyermek fejlődésére, nevelődésére.

Egy elsődlegesen nem pedagógiai célú térszerkezet esetében tehát inkább a hatásokat érdemes tudományos igénnyel feltárni, és azokból levezetni közvetlen pedagógiai-didaktikai célú lehetőségeket, további esetleges fejlesztéseket.

Ami a fejlesztéseket illeti, példátlanul mondható építészeti, művészeti és hitre nevelési fordulatot tudhat magáénak Veszprém történelmi várnegyede.

Mint ahogyan az első fejezetben utaltunk rá, vár-projekt néven egy nagyszabású rekonstrukciós beruházás, program zajlik a városban, amelyet – kormányzati támogatással – a Veszprémi Érsekség valósít meg. A magot a Veszprémi Érsekség

tulajdonában lévő 18 műemléki épület, az azokhoz tartozó kertek és udvarok, valamint az ezeket körbevevő szabad terek alkotják.

Az épületek önállóan értelmezve is magas kulturális, építészeti és hitünk szerint valláspedagógiai értéket képviselnek, összességében pedig egy markáns pedagógiai térré nemesednek. A Szent Mihály Székesegyház, az egykori Püspöki ma Érseki Palota, a Nagypréposti Palota és az Alkalmazotti Ház, a Szent György és a Boldog Gizella Kápolna, a Kis- és a Nagy- Szeminárium, a Biro-Giczey, a Körmeny és a Tejfalussy Palota, az egykori Ferences és Piarista rendi együttesek, a Szent István és Szent Imre Templom, valamint a Simon és Kanonoki Ház – összességében majd 35 ezer épített és 10 ezer szabadtéri négyzetméter területet tesznek, amelyeknek mind-mind van történelmi lenyomatuk és a jövőre ablakot nyitó oktatásmódszertani potenciáljuk.

A projekt egyaránt szolgál majd liturgikus és egyházkormányzati, történelmi és muzeális, valamint turisztikai és valláspedagógiai célokat. A szélesen értelmezett pedagógiai térértelmezés szempontjából fontosnak tartjuk, hogy a felújítás során kiemelt figyelmet kap az épületek liturgikus, pasztorális, egyházkormányzati funkcióin túl a levéltári-könyvtári (gyűjteményi), kincstári, múzeumi funkcióinak kialakítása.

Természetesen nemcsak a pedagógiai hatásvizsgálat szempontjából van relevanciája a várnegyed pedagógiai térként való értelmezésének, hiszen a vár-projekt deklarált pedagógiai célokat is tűzött ki maga elé. Az egyházmegye szándékai szerint a Körmeny-palota és a Dravec-palota felújítása és átalakítása után, a nagyközönséget sok látványosság és élmény várja majd. Ezek az épületek fogadják be – az élményalapú bemutatás követelményeinek szem előtt tartásával – a Boldog Gizella Egyházművészeti Gyűjteményt. A kincstár mellett palotatörténeti élménypontok létesülnek, és múzeumpedagógiai foglalkozásokat is terveznek.

Visszaszerezvén a korábbi Nagyszeminárium épületének tulajdonjogát, a Főegyházmegye itt ad otthont, és tervezi közszemlére tenni a Könyvtár és Levéltár nagy múltú és gazdag gyűjteményét korszerű installációval, történelmi élménypontok kialakításával.

3. kép: A fejlesztési helyszínek (kékekkel jelölt épületek)

Forrás: Veszprémi Érsekség

Turizmus virtuálisan és az offline térben

A COVID-19 pandémia felgyorsította a digitális jelenlétet a Magyar Katolikus Egyházban is, illetve más felekezeteknél is megfigyelhető ez a tendencia (Dobai 2021), annak ellenére, hogy a digitális megoldások a vallási turizmusban eddig is jelen voltak. A digitalizálásnak köszönhetően a klasszikus helyszínbemutatókat szenzoros élményeket jelentő, audiovizuális többletet ígérő megoldások váltották fel. Megjelent az interaktív élményturizmusra való igény online és offline egyaránt. A pandémia alatt a felekezeti terek digitalizálódása markánsan megfigyelhető számos közösségben. Úgy látjuk, hogy alapvetően megnőtt az igény a liturgikus eseményeken történő online részvételre is, ez a merőben új időszak számos nyitott kérdést is megválaszolatlanul hagy, mint pl.: A jelenlegi hibrid környezetben milyen módon lehet étellel megtölteni a fizikai aktivitástereket? Hogyan lehet a hely szellemét megmutatni és vonzóvá tenni azoknak, akik Veszprém város kincseit szeretnék látni?

A digitális jelenlét a turizmusban ma már elkerülhetetlen, ezért feltétlenül szükséges kidolgozni azokat a marketing- és szakmai stratégiá-

kat, amelyek településünkön növelni tudják a valódi célú turizmust. Új platformok és lehetőségek nyíltak meg lokálisan a turisztikában is, de ezek a megoldások nem helyettesítik a több érzékleti modalitásba érkező információk komplex feldolgozásának élményét.

Az online körbetekintés motivációt katalizálhat a valós bejáráshoz, illetve a technológia további fejlesztését. Az ide látogatók bevonásával tovább lehet formálni a meglévő platformokat is. Erre alkalmas lenne a kérdőíves elégedettségmérés is. Jelenleg működik egy, az egész belvárost bemutató digitális oldal, amely már a 2023-as Európa kulturális fővárosa projekt megvalósítása keretén belül készült el. Az elkövetkezendő 5 év felújítási munkálatai egy új korszakot hozhatnak a város életébe, egy jelentősen megújult és valósturisztikai aspektusból is vonzó várnegyeddel.

Jövőkép

A veszprémi várnegyed turisztikai adottságai és erőforrásai alkalmasak arra, hogy vonzó helyszín legyen az ide látogatóknak. Alapvetően szükség van a helyi turizmus humán erőforrás- és di-

gitális fejlesztésére, új megoldások kialakítására, interaktív helyszínbemutatókra és pedagógiai célú fejlesztésekre. Ilyen fejlesztésekkel Veszprém szakrális értékeinek artikulálódása markánsabban megjeleníthető lenne a városösszetben.

A vár-projekt többek között ennek az igénynek és lehetőségnek kíván megfelelni.

A Veszprémi Érseki Főiskola közösségével a vallásutisztikai célú látogatók elégedettségét és a térhasználattal kapcsolatos attitűdöket kívánjuk felmérni a közeljövőben, ez megalapozhat olyan javaslatokat, amelyek a döntéshozókat segíthetik.

Zárszó

Városunk és a Veszprémi Érsekség történelmi értékei minden időben mértékadó referenciát jelentenek. A város hosszabb távú érdeke, hogy a kulturális értékek és a város gazdag szakrális értékei megfelelően artikulálódjanak a külső szemlélők, a városba látogatók számára is. A várnegyed nem csak szakrális kincsünk őrzője, hanem történelmünk szerves része is. A történelmi, múzeumi funkció mellett kiemeltnek tartjuk a közösségszervező és valláspedagógiai erőt, amely Veszprém szakrális terében rejlik. A turisztikai szempontból is fontos helyek bebarangolása virtuálisan jó kezdeményezés, de önmagában nem teszi lehetővé a több érzéketi modalitásba érkező információk komplex feldolgozását, amely kizárólag személyes jelenléttel lehetséges. Ezért szükséges olyan programok szervezése és a terek olyan, pedagógiai, nevelési célú használatának elterjesztése, amely arra inspirálja a weben ide látogatókat, hogy a hely jellegadó sajátosságát, a gényust személyesen is megtapasztalják. Elengedhetetlenek azok a kérdőíves vagy kvalitatív módszerrel készült felmérések, amelyek az ide látogatók igényeit körvonalazzák, illetve a jelenleg elérhető turisztikai attrakciókat értékelik.

DOBAI ATTILA⁵ – SEBESTYÉN JÓZSEF⁶

Irodalom

Balassa, L. (szerk.)(1987): *A veszprémi várnegyed*. Tájak, Korok, Múzeumok Könyvtára.

Dobai, A. (2018): *A szakrális tér, mint városi térkategória*. In.: Comitatus Önkormányzati Szemle 28. évf. 229. szám 3-11 pp.

Dobai, A. (2019): *Mozaikok a városi szakrális tér értelmezéséhez*. In.: Településföldrajzi Tanulmányok, 8:2, 35-48 pp. Szombathely.

Düll, A.(2021): A környezetpszichológiától az ember-környezet tranzakció tudományig - áttekintés az elmúlt (majdnem) 30 évről.In: Magyar Pszichológiai Szemle, 76 vol., 3-4 sz., DOI: <https://doi.org/10.1556/0016.2021.00050.727-745> pp.

Hamvas, B. (1996): *Az öt génusz*. Magyar Protestáns Szabadegyetem, Budapest.

Somfai, B. (2015): *Javaslat a veszprémi várnak a veszprémi Települési Értéktárba történő felvételéhez*, kézirat. Veszprém.

Soja, W. E.(1996): *Thirdspace*. Wiley-Blackwell

Szelényi, K. (2000): *Veszprém*. Magyar Képek Kiadó, Veszprém.

Online források

https://www.veszpreminfo.hu/virtualtour/index.html#p=veszprem_01

Letöltés ideje:2022.01.28.

<http://www.nemzetijelkepek.hu/onkormanyzat-veszprem.shtml>

Letöltés ideje:2022. 02. 02.

Jegyzetek

1. A feliratot az 1938-as Eucharisztikus Kongresszus idején a Boldog Gizella kápolna oltárán helyezték el. Dr. Udvardy György érsek a Veszprémi Főegyházmegeye mottójaként jelölte ki. A mottó az ún. vár-projekt fejlesztéséhez is kapcsolódik.

2. Az elméleti keretet Dobai Attila 2021-ben megvédett doktori disszertációjának elméleti vonatkozású részei adják.

3. <http://www.nemzetijelkepek.hu/onkormanyzat-veszprem.shtml> Letöltés ideje: 2022. 02. 02.

4. Jn. 7,37-39,4-14-ig Az élő víz ígérete

5. Főiskolai docens, Veszprémi Érseki Főiskola

6. Főiskolai tanár, a Veszprémi Érseki Főiskola rektora